

DOCUMENTA HISTORICA 35.
A JATE Történeész Diákkör kiadványa

**SZULTÁNI FERMÁN
A BOLGÁR EXARCHÁTUS
MEGALAPÍTÁSÁRÓL
(1870. FEBRUÁR 28.)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
HORVÁTH KRISZTIÁN

Szeged
1998

DOCUMENTA HISTORICA 35.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

**SZULTÁNI FERMÁN A BOLGÁR
EXARCHÁTUS MEGALAPÍTÁSÁRÓL
(1870. FEBRUÁR 28.)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
HORVÁTH KRISZTIÁN

Szeged
1998

A dokumentum lelőhelye:

La Macédoine. Recueil de documents et matériaux.

Издательство на Българската Академия на Науките,
София, 1980., pp. 252-256.

A térkép forrása:

*История на България (в 14 тома). Том 6. Българското
възраждане 1856-1878.* Издателство на Българската
Академия на Науките, София, 1987.

A fordítást ellenőrizte:

KISFALUSI JUDIT

Sorozatszerkesztő:

PÁNDI LAJOS

© JATE Történész Diákkör, 1998.

© Horváth Krisztián, 1998.

HU-ISSN 1216-0954

BEVEZETÉS

A középkori bolgár állam bukásával egyidejűleg az addig önálló bolgár egyház, a tirnovói patriarchátus is elveszti szervezeti függetlenségét, s alárendelődik a konstantinápolyi patriarchátusnak. A XV. század folyamán aztán fokozatosan a bolgár püspökök helyébe mindenütt görögök kerülnek, s így a konstantinápolyi patriarchátus egyeduralma vallási tekintetben egyre inkább érvényesül az egész Balkánon, mely folyamatot a török kormányzat is erősíti: így a török hatóságoknak az ortodox hitű alattvalókkal való érintkezésében egyetlenegy szervezettel kell csupán számolniuk.¹ Az állami és egyházi önállóság elvesztése hatalmas csapás a hajdan virágzó bolgár kultúrára számára: a görög püspökök jelenléte mellett súlyosbítja a helyzetet, hogy az addig az istentiszteletben használt egyházi szláv nyelvű könyvek helyét görög nyelvűekkel helyettesítik. Az iskolákban az oktatás általában görögül folyik, bár elemi szinten nem görög nyelvű tanítás is előfordul. A XVIII-XIX. század fordulóján a hellenizáló törekvések még erőteljesebben érvényesülnek, ám ezzel párhuzamosan a nemzeti öntudatra ébredés első jelei is kezdenek megmutatkozni Bulgária területén: spontán megmozdulásokra kerül sor a görög püspökök ellen. Az első ilyen akcióra 1824-ben Vracában kerül sor: a helyi bolgár csorbadzszik – élükön Dimitraki Hadzsisitosev – a görög püspök helyébe egy bolgárt akarnak emelni.² Ezt az akciót ugyan katonai erővel fojtják el, de mintájára a következő években hasonló megmozdulások zajlanak le több más bolgár püspökségben.³ Ezek azonban még mind szervezetlen és elszigetelt jelenségek.

Az 1830–1840-es évektől a kép változik: a konstantinápolyi patriarchátus helyzete meggyengül a Balkánon: 1831 szeptemberében az

---

¹ 1766-ban megszűnik és a konstantinápolyi patriarchátusnak rendelődik alá az ipeki szerb patriarchátus, majd 1767-ben az ohridi bolgár érsekség is.

² Az elűzött görög Metód püspök helyébe a helyiek a bolgár Gavriil Bisztricsanint akarják ültetni. (Őt Dimitraki Hadzsisitosev Bukarestből hívja meg 1826-ban a püspöki posztra.) A megmozdulás – noha a főkolompások börtönbe kerülnek – annyi eredménnyel mégis járt, hogy Metód püspök nem tér vissza többet Vracába. Dimitraki Hadzsisitosevet 1827 júniusában perbe fogják lázítás vádjával.

³ Egyebek mellett Szkopjében, Szamokovban, Sztara Zagorában, Nova Zagorában, Kazanlákban.

autonóm Szerbia, a Porta és a konstantinápolyi patriarchátus közt megegyezés jön létre az autonóm (de nem független) szerb egyház létrehozásáról; 1833-ban a független Görögország létrehozza saját független egyházát (melyet a patriarchátus csak 1850-ben ismer el), s ez kihat a bolgár egyházi ügyekre is. 1838-ban meghal a tirnovói görög metropolita,⁴ Ilarion, aki a patriarchátus mérsékeltebb, a bolgárokkal inkább a kiegyezést kereső vonulatát képviselte,⁵ s akinek helyére a szélsőséges hellenizálást magáénak valló Panaret kerül. A püspökség 16 kazája⁶ azonban kérvényben fordul a Portához Panaret elmozdítása érdekében, s helyére a bolgár Neofit Bozveli⁷ kinevezését kéri. 1840-ben Panaret leváltására sor is kerül, ám helyébe a görög Neofit Vizantiosz kerül; Bozvelit pedig az ez elleni tiltakozásáért 1841-1844 közt a hilendari kolostorba száműzik.⁸ Közben a hazai eseményekkel párhuzamosan a külföldön élő bolgárok körében is mind népszerűbb az egyház kérdése: 1838-ban a görögországi Androsz szigetén, majd 1841-ben az athéni egyetemen tanuló bolgár diákok is változásokat sürgetnek; ugyanígy az Oroszországban élő bolgár emigránsok, majd 1846-tól a havasalföldi bolgár emigráció is érdeklődéssel fordul a kérdés felé.

Az egyházi kérdés megoldását célul kitűző, immáron országos kiterjedésű mozgalom központjává azonban a század 40-50-es éveitől helyzeténél fogva a Török Birodalom székhelye, Konstantinápoly válik.⁹

---

⁴ A tirnovói metropolita hagyományosan a "Bulgária exarchája" címet viseli.

⁵ Ilarion metropolita közreműködésével nyílt meg 1835-ben Gabrovóban az első világi bolgár iskola.

⁶ A török közigazgatásban a kádi (bíró) hivatali körzete. Az *История на България (в 14 тома). Том 6. Българското възраждане 1856-1878* az említett 16 kaza nevét is megadja (jóllehet csak 15 nevet közöl): ezek Tirnovó, Szvistov, Rusze, Nikápoly, Razgrad, Gabrovo, Lovecs, Orhanie (ma Botevgrad), Vraca, Pleven, Szevlievo, Sztara Zagora, Nova Zagora, Kazanlak, Csirpan.

⁷ Neofit Bozveli Hilendarszki 1785 körül született Kotelben; szerzetes a hilendari kolostorban; tanító Szvistovban. 1839-ben érkezik először Konstantinápolyba, hogy a helyi bolgár közösség élére állva megkezdje a kulturális autonómiáért folytatott harcot.

⁸ A tirnovóihoz hasonló események zajlanak le Ohridban, Szerreben, Lovecsben, Szófiában, Szamokovban, Sumenben és Vidinben is, majd az ötvenes évektől a hagyományosan a bulgáriai görögység központjainak tekintett Plovdivban, Haszkovóban és Tatar Pazardszikban is.

⁹ Itt ekkor egy tehető, kb. 20-30000 fős bolgár kolónia él. Közülük többen a török közigazgatásban is jelentősebb szerepet töltenek be.

Az egyházi kérdésben folytatott harcnak újabb lendületet ad az 1839-ben megjelent gülhanei hatt-i-serif, melyben a szultán egyebek mellett kinyilvánítja birodalmában a vallási egyenlőséget, s annak ellenére, hogy a gyakorlatban ez kevéssé valósul meg, mégis fontos esemény a bolgároknak.

Bozveli eztán 1844 augusztusában ismét Konstantinápolyba megy, hogy tovább folytassa harcát, s ekkor megismerkedik a bolgár ügy másik jelentős képviselőjével, Ilarion Makariopolszkival.¹⁰ Ők ketten 1844-45 folyamán külön kérvényekben fordulnak a szultánhoz, melyekből nagyjából az alábbi programtervezet szűrhető ki: 1) bolgár püspököket a bolgár püspökségekbe a görögök helyett, 2) a püspököket válasszák és kapjanak fizetést,¹¹ 3) a Portánál a patriarchátustól független, négy tagú bolgár képviselő létrehozása az egyházi ügyek intézésére,¹² 4) az istentisztelet bolgáruul folyjék, 5) Konstantinápolyban a bolgároknak épülhessen saját temploma, 6) bolgár nyelvű újság és könyvkiadás lehetősége,¹³ 7) teljes szabadság a bolgár nyelvű iskolák megnyitásában, 8) vegyes bolgár-muzulmán bíróságok felállítása.¹⁴ Minderre ellenlépésül 1845 július 29-én a patriarchátus egy kostonorba számúzi Makariopolszkit és Bozvelit.¹⁵

---

¹⁰ Eredeti nevén Sztojan Mihajlovszki (1812-1875). Korábban, Androsz szigetén, diákként részt vett az ott tanuló bolgár diákok szervezkedésében.

¹¹ Ez azért fontos pont, mert a patriarchátusban az egyházi tisztségeket pénzért lehetett megvenni (simónia), s mivel a püspökök fizetést nem kaptak, egyházmegyéjükből sajtoltak ki annyit, amennyit csak tudtak. Ugyanez a gyakorlat az egyházi hierarchia alsóbb fokaira is érvényes volt.

¹² Az első jelentősebb sikerként 1845. április 25-én az egyik konstantinápolyi bolgár cég felhatalmazza Bozvelit és Makariopolszkit arra, hogy a Porta és a patriarchátus előtt egyházi ügyekben képviseljék e céhet.

¹³ Könyvek és újságok kiadására bolgár nyelven külföldön (azaz a bolgárlakta területeken kívül) már korábban is van példa (így pl. Magyarországon is adnak ki bolgáruul nyomtatott könyveket!). Fontosságát tekintve itt kell azonban feltétlenül megemlíteni az 1848-1863 közt Konstantinápolyban megjelenő "Carigradszki vesztnik" c. újságot.

¹⁴ Mindezen pontokból világosan látszik, hogy a Bozveli és Makariopolszki által a negyvenes években kidolgozott álláspont még távol áll az egyházi függetlenség (vagy akár az autonómia) igényének megfogalmazásától. Erre a későbbiekben kerül majd csak sor. Emellett 1845 tavaszán Bozveliek kísérletet tesznek egy összbolgár gyűlés egybehívására: az ország számos vidékéről érkeznek küldöttek Konstantinápolyba, ám ezek véleménye az egyházi kérdést illetően erősen megoszlott, s így határozat nélkül oszlanak szét.

¹⁵ Bozveli itt is hal meg 1848. június 4-én, Makariopolszki pedig csak 1850-ben szabadul és tér vissza Konstantinápolyba – az orosz nagykövet közbenjárására.

1849 nyarán szultáni rendelet születik arról, hogy a konstantinápolyi bolgár közösségnek saját temploma épülhet, élén saját bolgár pappal. Ez egyben a bolgár nemzet első hivatalos elismerése a Birodalomban. Az első konstantinápolyi bolgár templom felavatására 1849. október 9-én kerül sor, Szveti Sztefan néven.¹⁶

A század ötvenes éveinek második felétől aztán a harc a bolgárok és a patriarchátus közt mind jobban kiéleződik, s ebben a főszerepet a konstantinápolyi bolgár egyházköztség viszi.¹⁷ Az 1856-ban kiadott hatt-i-humájún után, melyben a szultán ismét garantálja a Birodalom alattvalóinak egyenlőségét és állampolgári jogait, különösen élesen vetődik fel a kérdés. A hatt-i-humájún megjelenése után a konstantinápolyi bolgárok azonnal az alábbi követeléseket terjesztik a Porta elé: 1) a görögök bárminemű bevonása nélkül egy-egy egyházi és világi vezető választási lehetőségének a bolgár nép számára történő megadása, melyek közül az egyházi vezető érseki rangot, az utóbbi pedig bolgár politikai előljáró titlust kapjon, 2) a bolgárok hadd ítélkezzenek maguk polgári és büntetőjogi eljárásokban, a bírókat pedig a fentebbi két vezető jóváhagyásával választthassák, 3) azon területeken, ahol a lakosság bolgár vagy kevert, a török hivatalnok mellé bolgár helyettest nevezzenek ki.¹⁸ 1857-ben a Porta a kérdés rendezésére és egyházi gyűlés összehívására hívja fel a patriarchátust, mely 1858-ban össze is hív egy csaknem egy éven át (gyakorlatilag) eredménytelenül üléselő gyűlést: az 1858-59-es egyházi gyűlésen elutasítják a bolgárok igényét a bolgár püspökök bolgár egyházmegyékbe történő kinevezéséről. Mivel a patriarchátus minden erővel a változások ellen

---

¹⁶ Az első újkori bolgár templom helyszínéül egy gazdag konstantinápolyi bolgár, Sztefan Bogoridi háza szolgál, aki a török hivatali rendszerben is viszonylag magas pozíciójú. A templom avatása mellett sor kerül egy, a helyi bolgár kolóniát egyházi ügyekben képviselő 24 fős bizottság felállítására is, mely 1851. július 14-én elfogadta az egyházköztség életét és berendezkedését szabályozó okiratot.

¹⁷ Az ötvenes évek közepén ugyanis a krími háború némiképp elvonta az érdeklődést a bolgár egyház ügyéről. Ettől függetlenül, Bulgária területén az első jelentősebb siker éppen 1852-ben született: a patriarchátus bolgár püspököket nevez ki Lovecsbe és Vracába.

¹⁸ 1856 decemberében a konstantinápolyi bolgár egyházköztség azzal fordul a bolgárlakta provinciák közösségeihez, hogy küldjék el követeiket a Portához azzal a kéréssel, hogy a bolgár egyházmegyékbe bolgár püspököket nevezzenek ki, s hogy kérjék az önálló bolgár egyház megerteremtését: 1857-ben mintegy 60 képviselő gyűlik össze.

van,¹⁹ 1857-60 közt a bolgár lakosság több bolgár püspökség területéről elúzi a görög püspököket.

Ilarion Makariopolszki 1860. április 3-án, a konstantinápolyi Szveti Sztefan templomban celebrált húsvéti istentisztelet alkalmából a pátriárka helyett a szultánért imádkozik: ez pedig egyenértékű a patriarchátustól való elszakadással.²⁰ Erre a lépésre válaszul a konstantinápolyi pátriárka 1860-ban (az alexandriai, az antiochiai és a jeruzsálemi pátriárkákkal egyetértésben) elítéli Makariopolszkit, támogatóit anatómiával sújtva; ugyanakkor a helyzet enyhítése érdekében engedményeket is tesz: a bolgár püspökök eztán saját nyelvükön írhatnak, a bolgár egyházmegyékben bolgárul is nyomtathatnak vallásos tárgyú könyveket, feltéve, ha azokat a patriarchátus előzetesen tartalmilag jóváhagyja. Makariopolszki elítéltetése után is tovább folytatja tevékenységét, ám 1861-ben a patriarchátusnak sikerül elérnie az ő és két társa száműzetését.

Néhány szóban érdemes kitérni a nagyhatalmak és a bolgár egyházi kérdés ügyének kapcsolataira. Fontos szerep jut a növekvő nyugati, katolikus és protestáns hittérítők személyében jelentkező "veszélynek". A katolicizmus balkáni térnyerését leginkább erőltető országok – Franciaország és Ausztria – a bolgár egyházi kérdés számukra kedvező megoldásától (azaz a bolgároknak az ortodox világból való kiszakításától) Oroszország balkáni pozícióinak meggyengülését remélik.²¹ A 30-40-es években meginduló, majd egyre erősödő katolikus és protestáns propaganda²² a század ötvenes éveiben bontakozik

---

¹⁹ Ezen a gyűlésen egyébként a 45 jelenlévőből három pap bolgár volt. (Török hivatalnokai minőségében az ülésen részt vett továbbá Sztefan Bogoridi is.) Hogy azonban valami engedményt mégis tegyen a patriarchátus a bolgárok felé, 1858-ban Makariopolszkit mégis kinevezik püspökké.

²⁰ Ennek hatására az olyan bolgárlakta területeken is elúzik a görög püspököket, melyekben addig a patriarchátus uralma még biztosabbnak tűnt: Makedónia, Dél-Thrákia és a Fekete-tenger partvidéke is megmozdul.

²¹ Ugyanez érvényes természetesen Nagy-Britanniára is.

²² Protestáns misszionáriusok már az 1830-as években működnek Bulgária területén, a franciáknak a 40-es években pedig már iskolái vannak több bolgár városban, s ösztöndíjakat adnak bolgár fiataloknak, valamint kapcsolatba lépnek Makariopolszkival és Bozvelivel is. 1849-ben a francia kormány jegyzékben kéri a Portától a bolgár egyház leválasztását a patriarchátustól. Ausztria ugyanakkor Észak-Bulgáriában, Makedóniában, Plovdiv és Szófia egyházmegyéiben működtet missziókat.

ki igazán, ami nagyban köszönhető a krími háborúnak, s azon nyugati igénynek, hogy Oroszországot minél inkább visszaszorítsák: 1854-56 közt Konstantinápolyban francia közreműködéssel nekilátnak előkészíteni az egyházi uniót a bolgárok és Róma közt.²³ Bolgár részről az unió élharcosa Dragan Cankov,²⁴ akinek a közreműködésével 1859-ben Konstantinápolyban unitus nyomda nyílik, illetve unitus újságot²⁵ adnak ki. Ugyanebben az évben Kukusban és Dojranban néhány száz bolgár unitus azzal a kéréssel fordul a pápához, hogy rítusuk és a bolgár egyházi nyelv megtartása mellett hadd csatlakozzanak Rómához.²⁶ 1860. december 18-án pedig Cankov és 120 társa (3000 társuk nevében) kinyilvánítják az uniót Rómával.²⁷ A Porta azonnal elismeri és támogatja ezt az egyházat, remélve ettől a bulgáriai feszültségek csillapodását.²⁸ 1866-ban ugyan kinevezik a bolgár unitus egyház fejévé Rafail Popovot, de a helyzet idő közbeni megváltozása miatt az unitus mozgalom mind jobban veszít erejéből. A magyarázat a bolgár unitusok gyengülésére nem utolsó sorban az orosz politika változásában keresendő. Az 1860-as évek előtt az orosz külpolitika saját balkáni érdekeit szem előtt tartva a konstantinápolyi patriarchátus mellett

---

²³ Az unióra a bolgár egyház és Róma közt a történelemben korábban már volt példa: Kalojan bolgár cár (1197-1207) uralkodása idején, 1204 novemberében került sor először ilyen jellegű eseményre.

²⁴ Cankov 1828-ban született Szvistovban. A krími háborúban látva Oroszország vereségét, Cankov kiábrándul az orosz segítség lehetőségéből, s egyre inkább Franciaországban bízik, mely reményei szerint megoldást adhat az önálló bolgár egyház problémájára. Ezzel összefüggésben 1855-ben Konstantinápolyban titokban katolizál; nyíltan pedig 1860. április 3. után áll ki az unió mellett.

²⁵ Ennek az unitus újságnak már a címe is sokatmondó: "Bulgária".

²⁶ A pápa 1861 márciusában ki is nevezi a 80 éves Joszif Szokolszkit a bolgár unitus egyház fejévé, ám az orosz diplomácia minden követ megmozgat, hogy Szokolszkit lemondassák posztjáról, aki erre mindinkább hajlik. 1861. június 5-én Szokolszki a konstantinápolyi orosz követségre megy, ahonnan hajóval Odesszába viszik, majd pedig élete utolsó éveit Kijevben éli le.

²⁷ Ezt követően némileg gyarapszik az unitusok száma Bulgária területén: mintegy 15000 főről beszélhetünk, miközben Olaszországban és Franciaországban számos szervezet jön létre a bolgár egyházi unió támogatása végett. A Szokolszki-ügy után azonban erős visszaesés tapasztalható a bolgár unitusok számát illetően.

²⁸ A korszak török hivatalnokai közül többen erősen arra a véleményre hajlottak, hogy a bolgárok "lecsillapításának" egyedüli és leghathatósabb módja a lakosság tömeges katolizációja, amit minden erővel támogattak is. Ennek következtében a hatvanas évek elején előfordult pl. egyes falvak teljes katolizációja is.

állt, s a Balkánon az ortodoxia egységének védelmezőjeként lépett fel.²⁹ Hozzá kell tenni azonban, hogy a konstantinápolyi görög patriarchátus felett sem az orosz kormánynak, sem az oroszországi ortodox egyháznak nem volt közvetlen befolyása. A konstantinápolyi patriarchátus sokban számított ugyan az orosz támogatásra, de mégis előnyben részesítette a jóval engedékenyebb szultáni főséget.

Az unitus veszély felbukkanásával azonban megváltozik az oroszok bolgár egyházhoz való viszonya: Filarit moszkvai metropolita a Rómával unióra lépő bolgár egyházzal szemben érthető módon a konstantinápolyi patriarchátussal együttműködő (autonóm vagy önálló) bolgár egyházat részesítette előnyben. Az orosz politika álláspontjának illetően módosulását tükrözi az, hogy 1864-ben Ignatyiev kerül a konstantinápolyi orosz nagykövetség élére. Az ő feladata a görög és a bolgár álláspont közelítése, a megegyezés lehetőségének megtalálása, a felek közti közvetítés.

1863-ban, 1864-ben³⁰ és 1866-ban a patriarchátus három egymást követő ülésen próbálja rendezni a bolgár egyház kérdését, de eredménytelenül.³¹ A helyzet illetően feszültsége oda vezet, hogy 1866-67-ben gyakorlatilag az összes bolgár egyházmegyéből kiűzik a görög püspököket, így ezekben a patriarchátus befolyása *de facto* megszűnik. A helyzet normalizálása céljából 1867-ben Ignatyiev és a pátriárka a dunai Bulgária és Nis püspökségének autonómiájáról szóló tervvel állnak a bolgárok elé, akik azonban ezt ekkor már keveslik.

Ekkor lép közbe maga a Porta: 1868-ban két, a bolgár egyház helyzetét rendező tervezetet bocsát a patriarchátus elé, melyek közül az szabadon kiválaszthatja a neki jobban megfelelőt. Látva az események menetét, s attól való félelmében, hogy mindez olyan robbanás-hoz vezethet az elégedetlen bolgár lakosság körében, mint az 1866-os krétai felkelés volt, a Porta 1869-ben vegyes görög-bolgár bizottság felállítására szólítja fel a feleket a rendezés érdekében: ezt a felszólí-

---

²⁹ 1845 júniusában pl. a konstantinápolyi orosz követ Bozveli és Makariopolszki száműzése mellett foglalt állást.

³⁰ Az 1864-es gyűlés eredményeképpen Ilarion és két száműzött társa 1864-65 folyamán szabadlábúra kerül.

³¹ Közben, 1865 januárjában, a romániai ortodox egyház is önállósítja magát a konstantinápolyi patriarchátustól.

tást azonban a pátriárka figyelmen kívül hagyja, a egyes bizottságokat "nem kanonikusnak" bélyegezve.

A vita ezek után a leendő bolgár egyház jurisdikciós határainak meghúzása körül folyik tovább. A tárgyalásokba független Görögország kormánya is beleszól: a bolgár exarchátus határai ugyanis előre vetíthetik azt is, meddig terjed majd az esetleges bolgár politikai uralom a jövőben. Hasonló problémákat okoznak a megegyezést illetően a bolgár lakosságba beékelte görög kolóniák (főként a Fekete-tenger partján, Makedóniában, Dél-Thrákiában). Ugyancsak nem lendít a tárgyalások menetén az sem, hogy a szerbek bejelentik igényüket egy szerb püspökre Ipekben, mi több, Ohridban. Mivel aztán az egyezkedések vég nélkül és minden eredmény nélkül folynak tovább, a Porta ismét saját kezébe veszi a dolgot, s 1870. február 28-án szultáni fermán intézkedik az önálló bolgár exarchátus felállításáról.³² Ezt követően a Porta hozzájárulásával 1870. március 8-án azonnal összeül az exarchátus 40 fős Ideiglenes Tanácsa, mely egy külön szervezetet hoz létre az exarchátus szervezeti szabályzatának kidolgozására. 1870 márciusában – amint a fermán kihirdetésre kerül – a Bitolai, Ohridi stb. püspökségekben aláírások gyűjtésére kerül sor a lakosság körében az exarchátushoz való csatlakozás ügyében.³³ 1871. február 23-án összeül az exarchátus ún. Nemzeti Tanácsa, mely az exarchátus püspökségeinek 35, valamint az Ideiglenes Tanács 40 tagjából áll, hogy elfogadjon az időközben elkészült szervezeti szabályzat tervezetét. Ebben a Tanácsban egyrészt a jurisdikciót illetően folyik a vita,³⁴ illetve arról, hogy az exarchát életre szólóan, avagy négy évre válasszák. 1872. február 16-án sor kerül I. Antim³⁵ exarcha beiktatására, aki első hivatali ténykedéseként (összhangban a szultáni fermánnal) kinyil-

---

³² A fermán szövegének előkészítése kapcsán a patriarchátusnak joga volt némileg beleszólni a szöveg véglegesítésébe: így annak 10. pontjába végül nem került bele egyebek mellett a Vodeni, Mágleni, Kukusi, Szkopjei és Sztrumi püspökség, valamint egyéb területek, mondván, hogy ezek "teljes megalégedésben élnek" a patriarchátussal, szükségtelen tehát az exarchátushoz csatolni azokat.

³³ A fermán 10. pontjában meghatározott kétharmados többség egyébként szinte azonnal megteremtődik az említett makedóniai püspökségekben.

³⁴ Nevezetesen, hogy a makedóniai püspökségeket bevegék-e a szervezeti szabályzatba.

³⁵ Antim (1816-1888); korábban vidini metropolita. Helyébe az exarchai méltóságban 1877. április 14-én Jozsif, lovetsi püspök kerül.

vánítja az exarchátus függetlenségét, mire 1872. szeptember 16-án a konstantinápolyi pátriárka szakadárnak minősíti az exarchátust.³⁶ Ezt követően 1874-ben – a fermán 10. pontjának megfelelően – szavazást tartanak a Szkopjei és az Ohridi püspökségekben arról, vajon a lakosság a patriarchátushoz avagy az exarchátushoz kíván-e csatlakozni, majd az eredményeknek megfelelően a két püspökséget az exarchátushoz csatolják.³⁷

---

³⁶ Érdekes, hogy ezt a lépést nem támogatta sem a román, sem a szerb, sem az orosz nemzeti egyház, sem pedig a jeruzsálemi pátriárka, a többiek viszont igen. Orosz szempontból a patriarchátus ilyen döntése a legkevésbé sem kívánatos. Ezzel ugyanis bekövetkezett az, amit az orosz politika oly hosszú időn át szeretett volna elkerülni: a szakadás az ortodox egységen belül.

³⁷ A Szkopjei püspökségben 8131:567 az exarchátus és a patriarchátus mellett döntő keresztény házak aránya; az Ohridi püspökségben ugyanez az arány 9387:139. Ezzel párhuzamosan 1872 és 1875 között több más püspökségben is sor kerül a fermán által lehetővé tett népszavazásra, s vele együtt az exarchátushoz való csatlakozásra. Ugyanakkor vannak olyan területek is, melyek kérvényezik ugyan a népszavazás kiírását, melyre azonban nem kerül sor.

Az exarchátus szervezeti felépítésében problémát jelent később a bolgár függetlenség 1908-as kikiáltása, s ennek 1909-ben török részről (és a nagyhatalmak részéről) való hivatalos elismerése. (A függetlenné vált Bulgária ugyanis területileg jóval kisebb az exarchátusnál.) A bolgár exarchátusnak ezzel ugyanis két színódusa alakul: egy Konstantinápolyban és egy Szófiában. Az igazi problémák az új exarcha megválasztása körül tetőznek: Törökország úgy véli, hogy ennek megválasztásában csakis a törökországi bolgár püspökök vehetnek részt, a független Bulgária püspökei nem; Bulgária viszont amellet van, hogy az exarcha megválasztásában az exarchátus minden püspökének részvételét biztosítani kell. A véleménykülönbség aztán oda vezet, hogy 1912 nyarán bolgár részről deklarálják: a bulgáriai egyház független képződmény (ennek élére Várnai Símeon metropolita kerül).

BIBLIOGRÁFIA³⁸

- Crampton, Richard J.: *Bulgaria 1878-1918. A history*. Columbia University Press, New York, 1983.
- Генчев, Николай: *Българското възраждане*. Издателска Къща "Иван Вазов", София, 1995.
- История на България*. Издателска Къща "Христо Ботев", София, 1994.
- История на България (в 14 тома). Том 5. Българско възраждане XVIII–средата на XIX в.* Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1985.
- История на България (в 14 тома). Том 6. Българското възраждане 1856-1878.* Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1987.
- Jelavich, Barbara: *A Balkán története. I. kötet. 18-19. század*. Osiris-2000, Budapest, 1996.
- Jelavich, Barbara: *A Century of Russian Foreign Policy 1814-1914*. J. B. Lippincott Company, Philadelphia and New York, 1964.
- Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan entanglements 1806-1914*. Cambridge University Press, Cambridge-New York, 1991.
- Jelavich, Barbara–Jelavich, Charles: *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*. University of Washington Press, Seattle-London, 1977.
- Krainikowsky, dr. Assen Iv.: *La Question de Macédoine et la Diplomatie Européenne*. Libraire Marcel Rivière et C., Paris, 1938.
- Koszev, Dimitâr–Hrisztov, Hriszto–Angelov, Dimitâr: *Bulgária története*. Gondolat, Budapest, 1971.
- Niederhauser Emil: *Bulgária története*. Gondolat, Budapest, 1959.
- Niederhauser Emil: *Forrongó félsziget. A Balkán a XIX-XX. században*. Kossuth, Budapest, 1972.

---

³⁸ Az itt megadott magyar nyelvű szakirodalom is meglehetősen részletességgel szól a bolgár exarchátuséért folytatott harc történetéről, de a legaprólékosabban mégis csak a bolgár nyelvű szakirodalom tárgyalja az eseményeket.

SZULTÁNI FERMÁN A BOLGÁR EXARCHÁTUS MEGALAPÍTÁSÁRÓL (1870. FEBRUÁR 28.)

Birodalmunk minden hű alattvalója és lakója úgy vallás ügyében, miként minden más kérdésben teljes és tökéletes biztonságot élvezve oly egyetértésben és barátságban él, mely honfitársakhoz és tanult emberfökhöz illik. A mi legöszintébb óhajunk az volt, hogy ily módon segíthessék, amennyiben ez rajtuk áll, azon erőfeszítéseket, melyeket én az ország jólétének biztosítása és a kultúra előmozdítása érdekében szüntelen kifejték.

Mégis, legjobb szándékunk ellenére, sajnálattal tapasztaltuk az ortodox hitű bolgárok és a görög patriarchátus között egy ideje felmerülő vitákat és véleménykülönbségeket, azaz a bolgár templomok, metropoliták, püspökök és papok a patriarchátussal való viszonyát.

A nehéz kérdések legjobb megoldásának figyelembevételével, viták és észrevételezések eredményeképpen az alábbi cikkelyek kerültek megfogalmazásra, miként az következik:

1. Egy különleges egyházi jurisdikció kerül megalapításra bolgár exarchátus néven, mely magába foglalja a később felsorolandó érsekségeket, püspökségeket és egyéb helyeket; az exarchátus lesz felhatalmazva ezen vallás minden ügyének intézésével.

2. Ezen jurisdikció metropolitái közül az, amelyiknek a legmagasabb rangja van, fogja viselni az exarcha címet, s övé lesz a bolgár színódus elnökségének tisztje, mely elnöklete alatt folyamatosan ülészik.

3. Ezen exarchátus belső irányítása a Fényes Porta szentesítésének és jóváhagyásának is alá lesz rendelve; szabályozásra pedig egy különleges statútum alapján kerül, melynek minden tekintetben meg kell felelnie az ortodox egyház alapvető kánonjainak és az ortodox hit alapelveinek. Ezen statútum oly módon lesz kidolgozva, hogy a patriarchátus közvetlen vagy közvetett beavatkozása a vallási ügyekbe és főként a püspökök valamint az exarcha megválasztásába ne legyen megengedett.

Az exarcha megválasztása után a bolgár színódus erről értesíti a patriarchátust, melynek a lehető leghamarabb ki kell állítania a szen-

tesítő okiratokat, ahogyan azt az ortodox rítus megköveteli.

4. Ennek az exarchának, akit császári ediktum nevez ki, a liturgia alkalmával az egyház törvényeinek megfelelően fel kell olvasnia a konstantinápolyi pátriárka nevét.

Mielőtt a szabályoknak megfelelően sor kerülne azon személy megválasztására, aki méltó az exarcha címre, ki kell kérni kormányom tanácsát és jóváhagyását.

5. Az exarchának jogában áll, hogy azon esetekben (a jelenleg érvényben levő törvényeknek megfelelően), melyeknek megoldása tőle függ, s melyek a jurisdikciója alatti területeket érintik, közvetlenül a helyi hatóságokhoz forduljon, s szükség esetén a Magas Portához; az exarchától függő papság részére kiadott ediktumok az ő ajánlásával lesznek kiadva.

6. Minden olyan kérdésben, mely az ortodox hitet érinti, melyek vitát és együttműködést igényelnek, az exarchátus szinódusa az öko-
menikus patriarchátushoz és annak szinódusához fordul, melyek igyekezni fognak megadni a szükséges támogatást és megküldeni a kívánt válaszokat.

7. A templomokban használt szentelt olajat a bolgár exarchátus szinódusának a konstantinápolyi patriarchátustól kell igényelnie.

8. A konstantinápolyi patriarchátustól függő püspökök, érsekek és metropoliták mindennemű akadály nélkül közlekedhetnek a bolgár exarchátus alá tartozó területeken, s ugyanez érvényes a bolgár püspökökre, érsekekre és metropolitákra, akik a konstantinápolyi patriarchátus püspökségein át szeretnének közlekedni. Ügyeik intézése kapcsán elidőzhetnek azon vilajet székhelyén vagy egyéb városaiban, ahol helyi hatóságok vannak. De nem hívhatnak össze szinódust egyházi jurisdikciójuk határain kívül; nem avatkozhatnak bele azon keresztények ügyeibe, akik nem tartoznak saját jurisdikciójuk alá, és ott a helyi püspök engedélye nélkül nem végezhetnek istentiszteletet.

9. Mint ahogy a Fanarban³⁹ levő jeruzsálemi kolostor a jeruzsálemi patriarchátus alá tartozik, az ugyanott található bolgár kolostor és a hozzá tartozó bolgár templom is a bolgár exarchátustól függenek.

Az exarchának, midőn ügyei Konstantinápolyba szólnak, joga van

---

³⁹ Városrészt Konstantinápolyban.

ebben a kolostorban tartózkodnia; mikor pedig szükség esetén jön ide, vagy amikor konstantinápolyi tartózkodása alatt itt misét celebrál, az egyház ugyanazon törvényeinek kell alávetnie magát, melyek a jeruzsálemi, alexandriai és antiochiai patriarchákra is vonatkoznak.

10. A bolgár exarchátus egyházi joghatósága kiterjed Rusze, Szilisztra, Sumen, Tirnovo, Szófia, Vraca, Lovecs, Vidin, Nis, Pirot, Kjusztendil, Szamokov, Velesz, Várna püspökségeire (utóbbi esetében maga a város és mintegy húsz, a Fekete-tenger partján egészen Kjusztendzsaig⁴⁰ felhúzódó falu kivételével, melyek lakossága nem bolgár); Szliven szandzsákra Anhialo⁴¹ és Meszemvria⁴² városai kivételével; Szozopol kazára, a tengerparti falvak kivételével; Plovdiv püspökségre, Plovdiv városa, Sztanimaka⁴³ és Kuklen, Voden, Arnautköy, Panagja, Novo Szelo, Ljaszkovo, Alhan, Bacskovo, Belastica falvak, a bacskovói, a Szveti Bezszebrenici, a Szveta Paraszkeva és a Szveti Georgi monostorok kivételével.

A plovdivi Szent Szűz városrész a bolgár exarchátus része, de ha a városrész egyes lakói nem akarnák alávetni magukat a bolgár exarchátusnak, ez teljes szabadságukban áll, ezen kérdéseket az egyház szabályainak, alapelveinek és szokásainak megfelelően kell rendezni a Patriarchátus és az Exarchátus között.

Ha a fentebb nem említett települések ortodox hitű lakosai, vagy legalább azok kétharmada egyházi ügyekben a bolgár exarchátus alá kívánnak tartozni, s ha ez kellőképpen megalapozott, megtehetik azt, azzal a feltétellel, hogy ennek kérvényezése a lakosság teljes egészének vagy két harmadának nevében történik. Azok, akik ily módon próbálnak meg zavart és viszályt kelteni a lakosság körében, a törvény szerint üldözötten és büntetve lesznek.

11. Azon szabályok, melyek a kánonnak megfelelően rendezik a patriarchátustól függő, de az exarchátus joghatósága alatti területen levő kolostorok életét, úgy kezelendők, miként a múltban.

Mivel fentebbi rendelkezések elégségesek ahhoz, hogy kielégítsék

---

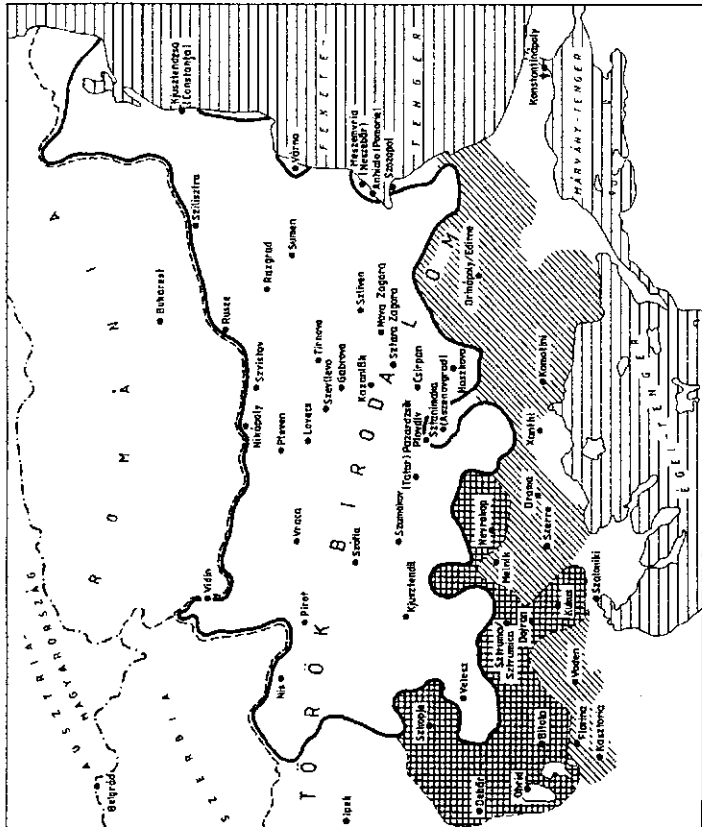
⁴⁰ Ma Constanța, Romániában.

⁴¹ Ma Pomorie, Bulgáriában.

⁴² Ma Neszebár, Bulgáriában.

⁴³ Ma Aszenovgrad, Bulgáriában.

a két fél jogos igényeit és hogy megszüntessék az őket szembeállító sajnálatos viszályt, kormányunk helybenhagyta ezen rendelkezéseket; mostantól fogva ezek törvényként kezelendők, a jelen fermán pedig azért került kibocsátásra, hogy kinyilvánítsuk szilárd elhatározásunkat azzal kapcsolatban, hogy ezen rendelkezéseket tiszteletben kell tartani megsértésük és figyelmen kívül hagyásuk nélkül.

- település
- államhatár
- nem független ország határa
- az ország határa
- az ország határa
- † az eszékaiás szabély

1872-75 Magyar Népszámlásról az Eszékaiához tartozó települések az ország határaitól elválasztott területek, ahol népszámlálás nem történt soha

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 36/1998.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. AZ 1887-ES FÖLDKÖZI-TENGERI EGYEZMÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Nyemcsok Attila.
2. A TILSITI BÉKE (1807. JÚLIUS 7.). Fordította és sajtó alá rend.: Szász Erzsébet.
3. TALLEYRAND, CHARLES-MAURICE: ÉRTEKEZÉS ANNAK ELŐNYEIRŐL, HOGY A JELEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÚJ GYARMATOKAT SZEREZ-ZÜNK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Géza.
4. A SCHÖNBRUNNI BÉKE (1809. OKT. 14.). Sajtó alá rend.: Szász Erzsébet.
5. EDVARD BENEŠ: ZÜZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA—MAGYARORSZÁGOT (A CSEH-SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMI BEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László. (elfogyott)
6. KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK I. A KENTI TÖRVÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szántó Richárd.
7. AZ 1939—40-ES FINN—SZOVJET HÁBORÚ DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Engi Imre.
8. DOKUMENTUMOK AZ OROSZ—SZOVJET TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ ÉS A DARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE (KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNY, 1915; NÉMET—OROSZ TÁRGYALÁSOK, 1940). Fordította és sajtó alá rendezte: Boros Tamás.

1993

9. A BIRODALOM ÉS ÉSZTORSZÁG. A SZOVJET—ÉSZT SZERZŐDÉSEK MEGSZÜLETÉSÉNEK DOKUMENTUMAI (1939 SZEPTEMBER). Fordította és sajtó alá rendezte: Vandlik Krisztina.
10. EDWARD BALLIOL SKÓCIAI HADJÁRATA. RÉSZLETEK A LANERCOSTI KRÓNIKÁBÓL ÉS A BRIDLINGTONI KANONOK GESTÁJÁBÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Kiss Andrea.
11. AZ 1943 DECEMBERI BENEŠ—SZTÁLIN—MOLOTOV MEGBESZÉLÉSEK DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Gulyás László.
12. BÉKESZERZŐDÉS NAGY-BRITANNIA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT (1783. SZEPTEMBER 3.). Fordította és sajtó alá rendezte: Kökény Andrea.
13. ÚJ BÉCSI TUDÓSÍTÁSOK A KIVÁLÓ SCHWARZENBERG GRÓFNAK A TATAI, VESZPRÉMI ÉS PALOTAI ERŐDÖK ÉS MÁS HELYEK ELFOGLALÁSÁRÓL, A SZIGETI ERŐD ÖSSZEOMLÁSÁRÓL ÉS A TÖRÖKORSZÁGBAN NAPRÓL-NAPRA ERŐSÖDŐ HANYATLÁSRÓL (1599). Fordította és sajtó alá rendezte: Lévai Judit.
14. 1789 FRANCIAORSZÁGA A PANASZOK TÜKRÉBEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Gyuricza Róbert.

1994

15. AZ 1594-ES BIRODALMI GYŰLÉS HATÁROZATAI A MAGYAR HÁBORÚT ILLETŐEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Wölflinger Ildikó.
16. VOLGAI NÉMET DOKUMENTUMOK (1918—1941). Fordította és sajtó alá rendezte: Opauski István.
17. AZ 1916. ÉVI ARAB FELKELÉS KIÁLTVÁNYA. Fordította és sajtó alá rendezte: Ferwagner P. Ákos, Lőkös István.
18. A BAYEUX-I FALISZÖNYEG. Sajtó alá rend., előszót írta: Varga Vanda Éva.

1995

19. A CONSTANTINUS-I ADOMÁNYLEVÉL (DONATIO CONSTANTINI — VIII. SZ.) Fordította, sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Piti Ferenc.
20. A HÉT SZIGET KÖZTÁRSASÁG ÉS KAPODISZTRIASZ. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Erzsébet.
21. A LENGYEL EMIGRÁNS KORMÁNY ÉS A SZOVJETUNIÓ KAPCSOLATFELVÉTELÉNEK DOKUMENTUMAI, 1941. Fordította és sajtó alá rendezte: Csősz László.
22. NÉMETORSZÁG KÉT MEGOSZTÁSI TERVE (MORGENTHAU-TERV, FRANKFURTI DOKUMENTUMOK). Fordította és sajtó alá rend.: Mayer János.
23. EDVARD BENEŠ: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA—MAGYARORSZÁGOT. (A CSEH—SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMI BEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László (az 5. sz. utánnomása).
24. AZ 1849-ES MAGYAR—VELENCEI SZERZŐDÉS. Fordította és sajtó alá rendezte: Krámlí Mihály.
25. AZ ANITTA-FELIRAT (I. E. 1600 KÖRÜL). Fordította és sajtó alá rendezte: Bolega Erika.

1996

26. A JERUZSÁLEMI SZENT JÁNOS LOVAGREND REGULÁJA. Fordította és sajtó alá rendezte: Homonnai Sarolta—Hunyadi Zsolt.
27. AZ AMERIKAI ALKOTMÁNYOZÁSI VITA: A FÖDERALISTÁK ÍRÁSAIBÓL (1787—1788). Fordította és sajtó alá rendezte: Berkes Tímea.
28. FORRÁSOK A NÉMETEK SZOVJETUNIÓBA TÖRTÉNŐ KITELEPÍTÉSÉRŐL KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBÓL (1945—1953). Fordította és sajtó alá rendezte: Köteles Péter.
29. TURGOT: LEVELEK A TOLERANCIÁRÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Balázs Péter.

1997

30. EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK KONGRESSZUSAINAK HATÁROZATAI (1925—1937). Fordította és sajtó alá rendezte: Eiler Ferenc.
31. VIKINGEK AZ ANGOLSZÁSZ KRÓNIKÁBAN. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Rimaszombati Károly.
32. GILDAS: BRITANNIA ROMLÁSÁRÓL. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Novák Veronika.

1998

33. AZ 1904-ES SZERB—BOLGÁR SZERZŐDÉSEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Horváth Krisztián.
34. A BAYEUX-I FALISZÖNYEG. Sajtó alá rend. és az előszót írta: Jójárt Júlia, Varga Vanda Éva.
35. SZULTÁNI FERMÁN A BOLGÁR EXARCHÁTUS MEGALAPÍTÁSÁRÓL. (1870. február 28.) Fordította és sajtó alá rend.: Horváth Krisztián.

Megrendelhető (ára: 150.— Ft + postaköltség):
Pándi Lajos, JATE, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.